

Ireneusz Ziemiński

Profesor Jan Czerkawski (1939-2007)

Analiza i Egzystencja 5, 211-213

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PROFESOR JAN CZERKAWSKI
(1939–2007)

11 stycznia 2007 roku zmarł w Lublinie Profesor Jan Czerkowski, wybitny historyk filozofii, znakomity znawca filozofii nowożytnej (zwłaszcza Renesansu, nowożytnej scholastyki oraz racjonalizmu XVII i XVIII wieku). Autor wielu doniosłych i oryginalnych publikacji naukowych, w tym zwłaszcza monograficznych studiów dotyczących filozofii Nicolasa Malebranche’a, polskich scholastyków nowożytnych oraz studiów z zakresu teorii i metodologii historii filozofii.

Urodzony 24 czerwca 1939 roku w Kaliszu, przez całe swoje życie naukowe i zawodowe związany był z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim. Studia filozoficzne ukończył w roku 1963, pisząc pracę magisterską na temat Gilsonowskiej koncepcji historii filozofii. Doktorat uzyskał w roku 1968 na podstawie rozprawy *Hanibala Rosselego renesansowa próba odnowy filozofii*, napisanej pod kierunkiem wybitnego historyka filozofii, autora wielotomowej historii filozofii wieku XV, Profesora Stefana Swieżawskiego. Habilitację Profesor Czerkowski uzyskał w roku 1977 na podstawie rozprawy *Studia z dziejów kultury filozoficznej w Polsce XVI i XVII wieku*, zaś tytuł naukowy profesora w roku 1993. Od chwili powołania na Wydziale Filozofii KUL Katedry Historii Filozofii Nowożytnej i Współczesnej w roku 1977 Profesor Czerkowski był jej kierownikiem, natomiast w niezwykle trudnych latach osiemdziesiątych pełnił najpierw funkcję prodziekana Wydziału Filozofii (1980–1983), a następnie przez dwie kadencje (1983–1989) funkcję prorektora KUL.

Będąc nie tylko wnikliwym badaczem i znakomitym organizatorem życia naukowego, lecz także wybitnym dydaktykiem, Profesor Czerkowski wychował kilka pokoleń historyków filozofii, znawców zarówno filozofii nowożytnej jak i współczesnej. Wypromował dziewięciu doktorów i ponad czterdziestu magistrów. Przewadzone przez Niego seminaria oraz wykłady stanowiły prawdziwą szkołę myśle-

nia zarówno historyczno-filozoficznego jak i filozoficznego, przygotowując słuchaczy do samodzielnej pracy badawczej. Mistrzostwo dydaktyczne osiągały zwłaszcza wykłady monograficzne Profesora, dotyczące najczęściej nowożytnych systemów idealistycznych (Kartezjusza, Malebranche'a i Leibniza). Znakomicie przygotowane pod względem warsztatowym, wygłaszane przepiękną polszczyzną sprawiały wrażenie gotowych monografii książkowych. Żałować wypada, iż Profesor nie zdecydował się na ich opublikowanie, w obliczu bowiem braku gruntownych studiów historyczno-filozoficznych w Polsce nad filozofią wieku XVII, stanowiłyby one niewyczerpane źródło inspiracji dla kolejnych pokoleń badaczy. Wypada tylko mieć nadzieję, iż pozostawione przez Profesora notatki do owych wykładów ukażą się drukiem w jakimś zbiorze prac pośmiertnych.

Będąc uczniem innego wybitnego historyka filozofii i filozofa, Stefana Swieżawskiego, któremu poświęcił jedną z ostatnich swoich prac (*Stefan Swieżawski. Osoba i dzieło*, red. Jan Czerkawski, Przemysław Gut, Lublin 2006), Profesor Czerkawski odróżniał dwa modele uprawiania historii filozofii: historię kultury filozoficznej oraz historię problemów filozoficznych. Pierwsza traktuje filozofię jako jedną z dziedzin kultury, istotnie powiązaną z innymi wymiarami ludzkiego życia, druga natomiast polega na filozoficznej rekonstrukcji sposobów stawiania i rozstrzygania poszczególnych zagadnień filozoficznych, służąc w ten sposób samej filozofii jako racjonalnemu namysłowi nad ostatecznymi podstawami bytu, poznania i wartości. Oba modele historii filozofii znalazły swoje odbicie w pracach Profesora. Do historii kultury filozoficznej zaliczyć należy studia nad dziejami humanizmu w XVI i XVII wieku w Polsce oraz koncepcjami godności człowieka, z kolei realizację modelu historii problemów filozoficznych stanowią znakomite artykuły na temat filozofii Malebranche'a, sporów na temat punktu wyjścia filozofii w ujęciu racjonalistów XVII wieku czy nowożytnego idealizmu. Postawę historyczno-filozoficzną Profesora Czerkawskiego cechowała przede wszystkim wierność wobec analizowanych źródeł. Badając jakikolwiek tekst, Profesor skrupulatnie dbał o to, by – z jednej strony – wyznawane poglądy filozoficzne nie rzutowały na charakter interpretacji historyczno-filozoficznych, z drugiej – by studia historyczne odślaniały immanentną logikę rozwoju problematyki filozoficznej, ukazując znaczenie poszczególnych rozwiązań.

Postawę filozoficzną Profesora Czerkawskiego cechowały, jak się zdaje, przynajmniej cztery główne idee.

Po pierwsze, **racjonalizm**, wyrażający się przekonaniem, iż ostateczne ugruntowanie poznania może dokonać się wyłącznie dzięki naturalnemu światłu rozumu. Racjonalizm ten nie miał jednak charakteru dogmatycznego. Przeciwnie, z jednej strony był to racjonalizm krytyczny wobec własnych założeń i podstaw, z drugiej – otwarty na możliwość dopełnienia poznania mądrością nadprzyrodzoną. Był to więc

racjonalizm świadomy zarówno wielkości i godności ludzkiego rozumu, jak też jego wielorakich ograniczeń.

Po drugie, **humanizm**, pojmowany jako rzeczywista troska o ocalenie godności człowieka, pomimo najprzeróżniejszych zagrożeń. Humanizm ten miał nie tylko źródła renesansowe, lecz był także zakorzeniony w rozważaniach Pascala, wyrastających z przeświadczenia o nieskończonej wielkości i nędzy ludzkiej natury.

Po trzecie, subtelny – rzec można, arystokratyczny – **sceptycyzm** co do możliwości rozstrzygnięcia wszystkich kwestii teoretycznych (a tym bardziej praktycznych) w sposób ostateczny i niewątpliwy. Sceptycyzm ten, zbliżony do sceptycyzmu Cycerona, odznaczał się krytycznym dystansem wobec poszczególnych rozwiązań filozoficznych, nigdy jednak nie prowadził do utraty zaufania wobec ludzkiego rozumu.

Po czwarte, **historyzm**, wyrastający z przekonania o niezwykłym bogactwie ludzkiej natury ujawnionym w dziejach, nieprowadzący jednak ani do relatywizmu, ani do heglowskiej wiary w ostateczny finalny stan, w którym wszystkie dramaty ludzkiej istoty zostaną rozwiązane. Historyzm ten stanowił raczej wypadkową przekonania o nieuchronnej zmienności i skończoności ludzkich przedsięwzięć, która nie przekreśla jednak rzeczywistego postępu człowieka na drodze wiedzy i mądrości.

Śmierć Profesora Czerkawskiego oznacza nie tylko odejście błyskotliwego historyka filozofii i prawdziwego mistrza myślenia, lecz także człowieka, który swoją heroiczną postawą w znoszeniu cierpienia świadczył, że filozofia jest nie tylko profesją, lecz także sposobem życia. Nękany w ostatnich kilkunastu latach cierpieniem fizycznym, znosił je mężnie i ze spokojem. Niekiedy przez wiele tygodni przykuty do łóżka wciąż zaskakiwał niezwykłymi i oryginalnymi pomysłami interpretacyjnymi dziejów filozofii oraz prawdziwą mądrością, zrodzoną z głębi osobistego doświadczenia egzystencjalnego.

Ireneusz Ziemiński